

LÁTÓSZÖG



LÁZÁR ERVIN:
Napló

Szerk. és jegyz. Ács Margit,
Osiris, Budapest, 2007

Ködöböcz Gábor

„MINDENT A GYEREKKOROM FELŐL TUDOK CSAK MEGKÖZELÍTENI”

Lázár Ervin tüneményes életművére gondolva önkéntelenül eszünkbe jutnak Goethe szavai: „Hej, szürke minden elmélet, barátom, csupán az élet aranyfája zöld”. Igen, mert a rácpácegresi Mester művészetében úgy van jelen a magyar irodalom színe-virága, hogy eközben a mágikus realizmus teremtő erejével az élet emberarcúan igéző teljességét tárja elénk. Álomlátó realistiként és realista álomlátóként – a világjobbítók örök hitével és illúziótlanságában megkapó bölcsességével – így válhatott ő sokak által szeretett meseköltő fenoméná.

Akarj boldog lenni, azaz tanulj meg szeretni – akár ez a mondat is lehetne Lázár Ervin életművének egyik lényegi üzenete, amelyet legföljebb csak árnyalhat, de érdemben nem változtathat meg a lázári szomorúság-repertoár *Berzsián és Didekiből* ismerős zseniális szókreációja: „lyukasserpényő-szomorúság, hervadtdália-állapot, elázottzászló-szomorúság, vízzeltelt-szarvasnyom-szomorúság”.

Lázár Ervin szeretetre méltóan kedves, emberi melegséget és természetességet sugárzó világában nemegyszer a keleti filozófiák eszmei-

erkölcsi sugallatait fedezhetjük föl. Tőle tanulhatjuk meg, hogy öröm csak laza lélekre száll, de azt is üzeni, hogy a bölcs a hibákra mint gyöngyszemekre néz. A belső békéhez és külső harmóniához vezető úton arra is ráeszméltet, hogy „ne akarj fontos lenni, csak szeress és fontos leszel”. Az sem kevésbé lényegtelen, ami az emberi kiteljesedés és az őszinte boldogság lehetőségét kínálja: „csak akkor nyílsz meg igazán, ha elfelejtetted, hogy virág vagy”.

Bármily meglepően hangozzék is, Lázár Ervin a szeretetmisztikát a tudásmisztikával ötvöző szemléletmódja révén Hamvas Béla közeli rokona. Az alapmotíváltságukban mélységesen egylényegű életművekben az éberség álma az álom éberségével egészül ki. A látszat és a lényeg relációjában ez azt a felismerést hordozza, hogy „fecseg a felszín és hallgat a mély”. Az egészre tekintő, az egységtudat és létteljesség ígázatában élő Hamvas Béla és Lázár Ervin számára ez a világ szükségszerűen irreális, homályos, illuzórikus, szemfényvesztő és abszurd. Kettejük testamentumának egyik legfontosabb üzenete talán az lehet, hogy az egésztest csukott szemmel, ha úgy tetszik az éber álom révén lehet a legtisztábban látni.

Lázár Ervin szerénységében súlyos és súlyosságában szerény példázatai végül is olyan létfilozófiai tanulást hordoznak, ami életünk és emberségünk abszolút megbízható iránytűjeként, illetve próbaköveként szolgálhat. A magát naiv, gyermeteg léleknek tartó író tudja a külső-belső harmóniához vezető legfontosabb titkot: szeretetteljes iróniával szemlélni önmagunk és embertársaink következetlenségeit, esendőségeit. Műveinek zöme erről a titokról lebbenti föl a fátylat: a jóság, a lelki szépség, a törekvés, a szeretet igazgyöngyei által miként lehetnénk őszintén boldogok. Beavatás jellegű történetei éppen azért hordoznak különleges művészi értéket és szellemi izgalmat, hogy a közvetlenül érzékelhető fizikai világ végösszegeként a metafizika jelenik meg.

A napló reflexív, önreflexív műfaji természetéből adódóan szuverén módon működő, vándorló tükör, melyet a világnak és önmagának tart a naplóíró ember. A kiemelkedő életművet alkotó szerzők (Márai Sándor, Németh László, Illyés Gyula, Nagy László, Sütő András, Fekete Gyula, Fodor András) példája is bizonyítja, hogy a magasirodalomban némileg talán alulértékelt műfaj milyen praktikus, művészileg is megtérülő haszonnal jár, miközben az egzisztenciális szempontból szemlélt és feledéstől megmentett külső-belső történeteket nemegyszer történelmi összefüggésben és egyetemes emberi horizontban ragadja meg.

Lázár Ervin sokfunkciós, ilyen-olyan füzeteinek (*Nagy, Koreai, Bar-na, Zöld, Kisszékegyi*) átgondolt egybeszerkesztése révén egy olyan meg-

komponált naplószerkezet jön létre, amely a hosszmetzeti és keresztmetzeti elv kombinációjával a horizontális és vertikális titokzatosság egyidejű jelenlétét, egyszersmind a személyes és személytelen vonatkozások állandó érintkezését, szubjektív és objektív tartalmak szüntelen párbeszédét valósítja meg. Ács Margit kötet szerkesztőként és szöveg-gondozóként is példászerűen kiváló munkát végzett, ami a könyv áttekinthetőségét, befogadhatóságát és élvezhetőségét jelentős mértékben elősegíti. A nagy körültekintéssel és gondossággal készített jegyzetapparátus is ezt a célt szolgálja, akárcsak a szerkesztő lényegretörően praktikus, tapintatos figyelemre valló magyarázó jegyzetei a kötet végén.

A *Napló* műfajilag és beszédformák tekintetében roppant változatos, hiszen a személyes és történelmi életvonatkozások mellett bibliai idézetek, klasszikusoktól és pályatársaktól való vendégszövegek, könyvajánlók, kiállításmegnyitók, emlékezők, vallomások, reflexiók, látomások, lázálmok, tünődések, anekdoták, gyermekmondókák, aranyköpések, legendák, ötletszerű feljegyzések, szójátékok és kreatívan nyelvöltögető paradigmatörzsek teszik tematikailag és nyelviileg is izgalmassá, sokszínűvé és rétegezetté. A hagyományos naplóformától az a lényeges eltérés különbözteti meg, hogy Lázár Ervin a kötet legjelentősebb részét képező *Nagy füzet*be igen gyakran egész novellákat és/vagy meséket jegyzett le, amelyek kisebb-nagyobb változtatásokkal későbbi kötetekben láttak napvilágot. Közülük néhányat taláalomra kiragadva: a *Szamárfül* végleges változata a *Tüviüdsz ivígy*, a *Bab Berci jót tesz a Bab Berci kalandjai*, a *bőbeszédű Arnold Anasztáz a Decembertábornok*, a *legkisebb boszorkány a Hapci király*, a *zöld lific* és a *Tótágas A manógyár*, a *bajnok*, a *cirkusz* és a *lelenc* pedig a *Csillagmajor* című kötetben jelent meg.

Lázár Ervin megkapó atmoszférájú naplójában szomorúan vidám és vidáman szomorú történeteket formál abból az életanyagból, amit úgymond a napok hordalékának szoktunk nevezni. Önsajnálát és önámítás nélküli illúziótlanúság, a megpróbáltatásokon és viszontagságokon fölülelemkedő fegyelmezett és irigylésre méltó lélekderű szervezi és alakítja a történetek világát. A sötét árnyakkal viaskodó elégi-kusságtól az idillikus minőséggel érintkező derűs látásmódig, a lírai részvétől a csillámló játékosáig sokféle hangnem színezi a történetek partitúráját. A hatásmechanizmus szempontjából is fontos mozzanat, hogy a történetmondó (mesélő, naplóíró, elbeszélő) nem fél az őszinte megrendülés, illetve az önfelelt öröm gesztusaitól, s a napjainkban avított tartott, lesajnált érzésminőségeket oly módon kelti életre, hogy sohasem esik túlzásokba.

A szerző – manapság már-már unikumszámba menő kivételként – a gyermekkori tisztaság érték-többletével gazdagítja, a hajdani romlatlanság élmény- és érzékenységformáival működteti elbeszélői horizontját. Ez annyit tesz, hogy a sokat tapasztalt családapa élő és eleven kapcsolatot tart fenn valamikori önmagával, kis, kölyökkori énjét egy pillanatra sem felejt el. Jól tudván azt, hogy „ami volt, az van nagyon”. Miközben az egykori gyermek csodákra fogékony szemével képes nézni és lát(tat)ni, a hajdanvolt világ tükörcserepei között botladozva jelenbeli adottságát, szerepét, lehetőségét is reálisan, pontosan érzékeli. Leginkább talán ennek köszönhető, hogy a megsebzett, olykor megalázott ember pozícióján túllépve Lázár Ervin érvényes, erős és méltóságot sugárzó válaszokat (ajánlásokat) tud felmutatni írásaiban. Az élethelyzetek esetlegességét, az emberi viszonylatok esendőségét általánosabb és egyetemesebb összefüggésrendbe állítva, történetmondói attitűdjét tárgítani és távlatosítani tudja. Az egymásra utaltságot és kölcsönösséget hangsúlyosan megjelenítő mesékben és novellákban az életvonalak és valóságsszintek ezáltal válnak igazán eszméltetővé és élményszerűvé. Katartikus módon figyelmeztetve minden reménybeli olvasót oly gyakran elfeledett alaphelyzetünk és alapmotiváltságunk lényegére: mi, emberek, tagjai vagyunk egymásnak és részei a nagy egésznek.

A napló műfaj fokozottan személyes és dialogikus természetéből adódóan az író jelen esetben is állandó párbeszédet folytat az idővel, a történelemmel, Istennel, a világgal és az elmúlással. Az idekívánczó reflexiók lételméleti, történet- és erkölcsfilozófiai szempontból is roppant tanulságosak és továbbgondolásra méltók. Íme, néhány jellemző példa: „A szeretet nem áldozatvállalás, hanem életszükséglet (nélkülözhetetlen az élethez)”, „Nagyon sok szeretet, nagyon sok jó cselekedet, nagyon sok hasznos munka át fogja alakítani a világot, a mainál magasabbrendűvé”, „Isten szeret bennünket. És füttyül minden kisajátításra. Isten nem törődik semmilyen külsőséggel és magyarázattal és dogmával és liturgiával. Isten csak a te tiszta szíveddel törődik”, „Elmaffiásodott a világ. Kicsiben, nagyban csak saját vagy legföljebb egy kis csoport anyagi és hatalmi érdekei mozgatják az embereket. Nincs istenhit. Nincs nagy cél. Csak az önzés, a rövidtávú saját érdekek”, „Egyszer csak arra ébredünk, hogy a teljesség, amire vágyakoztunk, amit minden erőnkkel meg akartunk valósítani, nagyrészt hiányokból áll”, „Aki távolodik Istentől, az is közeledik hozzá, csak a hosszabbik utat választotta. Félúton lehetek.”

A *Napló*ban olvasható írások kontextuális összefüggésrendjét és szövegkohézióját nagymértékben erősítik a motivikus ismétlődések

(álom, munka, írás, toll/íróeszköz, vörösbőr, utazás, főzés, szurkolás, vendégségek, szereplések, beszélgetések, egészség, közérzet, ismerősök, családtagok, Nagyszederfa, stb.), illetve az állandó, vissza-visszatérő helyszínek (Budapest, Pécel, Kisszékely, Rácpácesreg). Ezek a sajátos ritmusú, meglehetősen szabályszerű ismétlődések némiképp a *Varázshegy*re emlékeztető módon egyfajta dramatikus jellegű zenei szerkezetet kölcsönöznek a könyvnek. Ehhez kapcsolódik a pályatársak (írók, költők) legkülönbözőbb kontextusban történő említése, akik közül leggyakrabban Nagy László, Bertha Bulcsu, Szakonyi Károly, Alföldy Jenő, Ágh István, Csorba Győző, Búth Emília, Anga Mária, Csoóri Sándor, Kalász Márton, Székács Vera, Csukás István, Domokos Mátyás és Gyurkovics Tibor neve fordul elő. Nem számítva persze a költő kiváló prózaíró feleségét, Vathy Zsuzsát. Bizonyos sportriporterek (Knézy Jenő, Csiztu Zsuzsa, Komlósi Gábor) is kitüntetett figyelemben részesülnek, leginkább nyelvhelyességi, stilisztikai hibáik miatt.

A magamfajta megszállott sportrajongó számára különösen emlékeztetése azok a szöveghelyek, ahol az éppen aktuális sporteseményekre (olimpia, foci-Eb, kézilabda- és vízilabda-vébé) utal az író. Ezek közül említek néhányat: „Az előbb ért véget a magyar-koreai női kézilabda világ bajnoki elődöntő, győztünk 40:38-ra. Szívszorulva drukkolok a lányoknak.” „Ma kezdődik a futball Európa-bajnokság [...] Csak azért írok, mert Békési Bélától ajándékba kaptam ösreg tv-nk kinyiffant (10 éve kaptuk kb.), és nem tudom rajta nézni a cseh-holland meccset. Mert csak árnyképeket látok. Különb is focimérgezőm van. Mindennap két meccs, tragikusan sok.” „Tegnap jöttünk, az olimpia miatt egy új kis Thomson tv-vel [...] Kiválóan működik. Az is világos lett, hogy az olimpiát nem lehet ilyen intenzitással nézni. Ki kell választani egy-két adást, mert különben megbolondul az ember.” „Tegnap jöttünk. Gabika háza fölött elröpült két holló. Varjú – mondta Béni, mire az egyik megszólalt jó mély holló-hangon. Valamiért azt képzeltem, hogy a hollók szerencsét hoznak. Úgyhogy este biztos voltam benne, hogy megnyerjük a vízilabda világ bajnoki döntőt. Meg is nyertük.”

Lázár Ervin *Napló*jában az aforisztikus szellemesség, a jóízű humor és csillámló játékoság szinte kifogyhatatlan bőséggel van jelen. Ilyeneket mindenütt találunk, de a legszórakoztatóbb példák a *Barna füzet*ből valók. „Kertész Zsuzsa gyönyörű bakija: A megbukott diktátor (Duvallier) helyett: BUKTÁTOR. 1987 végén: organizmus helyett orgazmus. Felszínén apró orgazmusok élnek”; „Zsiga: Hú, de sós ez a tenger! Jövőre olyan tengerhez menjünk, amelyik cukros!”; „A természet

nagy dilettáns. Mármint művésznek. Természetnek majdnem tökéletes”; „A túlvilágon a jókat várják az ördögök”; „Hernádi, Galsai temetésén: »Egyébként a halál egy jópofa dolog«”; „Ebben a leszámolásban a magam kiselejtezése is benne foglaltatik. (Leszámolás a sztálinizmus-sal)”; „Az ember nem olyan, mint a disznó, az ember mindent kibír. (oroszközmondás)”; „Lélekvándorlás: Már olyan sok ember van, hogy nem mindnek jut lélek”; „Az író akkor író, ha ír. Egyébként szófosnok vagy szemfényvesztő”.

A *Napló* egészét végigkísérik a jellegzetesen Lázár Ervinre valló, beszédes nevű, olykor megmosolyogatóan groteszk figurák. Olyanokra gondolva, mint például Baramburác Bumburác, a hétrpróbás csirkefognok, Duzma Dözmő, a föld terhe burbók, Riz Tejbeg, a norgol óriás, Rimapénteki Rimai Péntekh, a rácpácegresi patikus, Senti Lupucánia Leopardina, a mindenevő boszorkány és javasasszony, Lapázi Lopez, Grafo Mánuel. (Lehet, hogy ezek vagyunk mi, hivatásos írók és olvasók?)

Az önreflexív természetű megnyilvánulások sorában megszámlálhatatlanul sok a szerző egészségi állapotára, közérzetére és munkakedvére vonatkozó megjegyzés. Ezek közül idézek néhányat a *Kisszékeleyi füzet*ből: „Mély depresszió. Lehetséges, hogy a kiállításmegnyitás miatt? Vagy a fotóalbumszöveg ígéret miatt? Vagy mert kiderült, hogy állandóan 200 körüli a vérnyomásom? Nyomorékságom fokozódik.” „A munka meg nem megy. Mint az érckongás olyan a szöveg. Lehet, hogy a szívem mélyén már nem érdekel?” „Két napig olyan voltam, mint az őszi légy. Csak aludtam meg aludtam, az alvás szünetében Németh Lászlót olvastam. A fényes ész mindig ráébreszt, hogy milyen buta vagyok. Ma reggelre, mintha mi sem történt volna, úgy érzem, újra egészséges vagyok. Még némi energia is van bennem.” „Úgy írok, mintha görcs állt volna a kezembe, vagyis hogy görcs áll a kezembe, ha ilyen görcsösen írok. Jobb is, ha abbahagyom.” „Ki kellene találni egy sohasem volt nyaralóhelyet. Egy kis szigetet a Nincsen óceánban. Oda járunk nyaralni. Kitalált óceán kitalált szigetére, kitalált bennszülöttek közé. Minden édeni és különleges.” „Kisszékeley emberi hely. Kár volna megválni tőle. [...] Félnapos leugrás. Csak hogy lássuk. De így is érezni, hogy Ksz. milyen fontos és mennyire hozzátartozik az életünkhöz. Reumagyár ide vagy oda.” „Úgy látom, nem vagyok hajlandó semmi lényegéről írni. Se fontosról, se fontostalanról.” És végül álljon itt Lázár Ervin *Naplójának* utolsó bejegyzése (2006. jún. 17.) a *Kisszékeleyi füzet*ből: „Ma mondja meg az orvos, mikor kell befeküdnöm a

kórházba, könnyen lehet, a jövő héten már meg is műtenek. [...] Mikor látsz újra, Kisszékeley?”

A Nagy László által Tündérnek s Angyalnak, a Nagy Gáspár által pedig Boldog Kútásónak nevezett Lázár Ervin önmagát Kálvintéri Lajosnak hívta. A *Kisszékeleyi füzet* 2002. május 2-én kelt bejegyzésében ez olvasható: „Tegnap megint sokat gondoltam Kálvintéri Lajosra. Azért vállalja helyettem az írást, mert én hajlandó vagyok lelkemre venni a múltját. Nahát! Az ötlettel elég szépen eljátszadottam, de a lényeg homályban maradt.” Anélkül, hogy az önstilizáció és önmegsokszorozás művészi lélektanát vizsgálnánk, a hitvallásként is értelmezhető alteregó kapcsán elsősorban a Kálvín téri templomra, illetve Szörnyeteg Lajosra, a legjobb szívű behemótra gondolhatunk. Ilyenformán a telitalálatos alakmás holdudvarában a szakrális és a profán, az éteri és a démoni minőség paradox párhuzamossága és kölcsönös feltételezettsége jelenik meg. Mintegy emblemátikus módon utalva arra a bipoláris létmodelleire és ősi világtapasztalatra, amely Lázár Ervin műveiben sötétség és világosság, jó és rossz, animalitás és divinitás örök küzdelmében fejeződik ki. Egyik oldalon a jóságos tündérek és angyalok, a másikon pedig a rémisztő szörnyalakok és boszorkányok testesítik meg ezt a kétpólusú világrendet. Lázár Ervin azért lehet „boldog kútásó”, mert az emberi lélek mélységes mély kútjaiból (voltaképpen a kollektív emlékezetből) felszínre hozott rémségeket és retteneteket a megnevezés nyelvi ereje által nemcsak uralni, de humanizálni is képes. Mert – ahogy a másik rácegresi költő írja – „aki szépen kimondja a rettenetet, azzal föl is oldja”.



Koncz Tamás

GONDOLATOK LÁZÁR ERVIN *NAPLÓJÁRÓL*

2007-ben, egy évvel Lázár Ervin halála után az Osiris – mint a szerzői hagyaték gondozója – kiadta a szerző *Naplóját*. Tekintélyes, keménytáblás kötet, 22 év bejegyzéseinek, műhelymunkájának méltó összefoglalása. A borítón maga Lázár Ervin látható, ahogy felnéz írás közben,